

Posudek vedoucího práce na bakalářskou práci *Zlo a jeho náprava v myšlení J.-J. Rousseau* od Simony Stejskalové

Téma a teze

Simona Stejskalová (dále autorka) představuje Rousseauovo pojetí zla, jehož zvláštností podle autorky je, že se liší od theologického pohledu, který pronikl i do filosofických pojednání o zlu. Předností této koncepce navíc je, že se nezaměřuje ani tak na lidskou zkaženost jako na lidskou schopnost nápravy. Díky tomu nabízí Rousseau „reálné řešení problému zla“ (str. 7). Toto řešení má spočívat ve formulování náležitých konceptů výchovy a společnosti. Člověk by díky správné výchově porozuměl vlastní přirozenosti i podstatě svého vývoje. Navíc by byl schopen najít způsob, jak ustavit společnost, v níž by bylo možné vzájemnou závislost, jíž je člověk spjat s druhými, proměnit v pouto, které člověka nekazí, ale pozvedá.

Postup práce a zhodnocení

Autorka v první části vykládá základní pojmy Rousseauovy filosofie, tak jak je nachází především v rozpravě *O původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi a Emilovi*. Zvláštní důraz klade na pojem přirozenosti, který je pro pochopení zla stěžejní. Přirozenost vykládá jako souvislost lásky k sobě a soucitu vůči druhému: člověk přirozeně usiluje o záchovu sebe sama, je však citlivý vůči utrpení druhého. Pro člověka je rovněž „přirozené“, že touží po zdokonalování, avšak v původním přirozeném stavu, je plně uspokojen třemi zájmy: potrava, samička, odpočinek (str. 10). Autorka proto poznamenává, že zde dosud nemůže být řeč o dobru v pravém smyslu slova, neboť dobro je zde spíše absencí zla či dokonce jakási indiferentností vůči druhému (str. 11). Přirozenost je dále osvětlena jako tíhnutí člověka k vřazování se do „celku univerza“ (tamt.), čímž se zároveň uvádí do souladu s „božským“. Na rozdíl od zvířat, která v tomto „celku“ žijí spontánně, je výsadou člověka, který disponuje svobodnou vůlí, že z něho může vypadnout.

První část práce je uspokojivá, nakolik autorka představí základní pojmy. Problém je, že se autorka nepouští do výkladu a pojmy jen řadí vedle sebe místo toho, aby se zamýšlela nad otázkami, které Rousseauovy pojmy vzbuzují, dokonce vnucují. Např. není zjevné, jak lze tvrdit, že člověk je bytost schopná soucitu na straně jedné, avšak indiferentní vůči druhému na straně druhé. Vlastně je vůbec otázka, zda lze indiferentnost považovat za vhodný pojem. Mám za to, že Rousseau míní, že klid a vyrovnanost přirozeného stavu vyplývá z naprostého uspokojení: V přirozeném stavu nepocítuje člověk ani nedostatek ani závislost na druhém. V tomto smyslu je nezávislý, což ještě neznamená, že je indiferentní, neboť to by dle mého názoru popíralo schopnost soucítit. Soucit je přitom korunním svědkem člověkovy dobroty: „Soucit nás nutí spěchat bez uvažování na pomoc těm, které vidíme trpět. V přírodním stavu nahrazuje zákony, mravy i ctnost, s tou výhodou, že se nikdo nepokouší neuposlechnout jeho sladký hlas.“¹

Ve vztahu k poslednímu zmíněnému si dále kladu otázku, zda lze tvrdit, že počáteční dobro není dobrem morálním, ale je dobrem „přirozeným“, které lze člověku připisovat, nakolik zastává řádné místo v celku. Motivaci k tomuto tvrzení rozumím: neexistuje-li v přirozeném stavu mravní zlo, neexistuje ani morálním dobrem. Lze však skutečně tvrdit, že toto původní dobro samozřejmě není mravním dobrem (str. 11)? Zdá se mi, že Rousseau musí chtít tvrdit, že toto původní přirozené dobro je *i* mravním dobrem, které se právě osvědčuje v soucitu. Jak je patrné z citace výše, schopnost odhlédnout od sebe sama zakládá mravnost, která bude stěžejní pro lidskou schopnost chtít dobro druhého, což je něco, co je rozhodující rovněž pro

¹ J.-J. Rousseau, *Rozpravy*, přel. V. Zamarovský – E. Blažková, Praha 1978, str. 80.

Rousseauovy pozdější spisy, nakonec i pro *Společenskou smlouvu*, kde je mravnost spjata s tím, že je člověk schopen zaujmout pozici druhého.

Nevysvětlena zůstává úloha Boha a božského v otázce dobra, přirozenosti a zla. Pasáže o Bohu a božském působí jako nesourodé odbočky. Autorka zde totiž kombinuje dvě Rousseauovy práce *Emila* a *Pojednání o původu nerovnosti*, což je matoucí: Rousseau si v *Pojednání o původu nerovnosti* vystačí bez Boha, a to z dobrého důvodu: divoch je natolik autarkní, že ani Boha nepotřebuje, Emil jej potřebuje, ale až od určité fáze vývoje, konkrétně v době, kdy se chlapec stává *emocionálně závislým* na druhých, což je, alespoň podle Rousseaua, v době dospívání. Bůh tak jinými slovy vstupuje do hry spolu s láskou (a zamilovaností) a fantazií. Dítě a divoch však pro Boha nemají místo, což je ostatně důvod, proč měl Rousseau potíže s církevními autoritami.

Autorka se v druhé kapitola zaměřuje na sám původ zla, který Rousseau nachází v sebelásce (*amour propre*), která kazí původně dobrou (anebo jen „indiferentní“?) lásku k sobě. Zdůrazňuje však, že k tomuto zkažení nedochází jen z moci člověka, pád je uspíšen společností, jíž je člověk součástí. Proti tradičním interpretacím (Bertram, Dent), jejichž autoři mají za to, že „*amour propre*“ je takřka synonymní se zlem, se autorka staví na stranu Neuhouseerovy interpretace, podle níž nelze lásku k sobě chápat výlučně jako negativní, ale rovněž jako podmínku „příslibu spásy“ (15).

Spolu s Neuhouseerem formuluje diferencovanější pojem *amour propre*, který nelze ztotožnit s egoismem, neboť zahrnuje i touhu po ocenění a uznání. Na těchto tužbách však není nežádoucího, ba naopak jsou v základu inteligence a potažmo civilizace a kultury. Zvrácenou se sebeláska stává teprve spolu se vznikem soukromého vlastnictví: s ním vznikají třídy bohatých a chudých a potažmo konflikty. Zlo se pak projevuje především jako dominance, chamtivost a obecně „touha být na prvním místě“. Jedinou nadějí, jak je utlumit je vznik státu. Této naději se autorka věnuje v závěrečné kapitole, čímž přechází ke *Společenské smlouvě*. Rousseau zde předkládá návrh struktury společnosti, v níž by člověk mohl uplatnit pozitivně *amour propre*, aniž by trpěl jejími negativními dopady. Základem takové společnosti je ochrana vlastnictví, života a svobody každého člena (str. 24). Podle Rousseaua je taková společnost možná výlučně pod podmínkou, že se člověk zvnějšní ve prospěch společné vůle, která teprve zakládá obecnou rovnost, a tím i svobodu všech. Autorka pak dochází k závěru, že „Rousseauova theodicea“ neklade původ zla do společnosti, ale do člověka, protože člověk vytváří společnost. Podstatné je, že člověk má odpovědnost za nápravu zla, která je možná ustavením spravedlivé společnosti.

Závěrečná část je nejslabší. Autorka přechází bez náležité argumentace k formulování mimořádně nesnadného pojmu obecné vůle, aniž by jej uspokojivě definovala nebo rozvedla. Například není vůbec jasné, proč by člověk, který je zcela ve spárech sebelásky, vůbec mohl být mocen nahlédnout, že si jsou všichni rovni, jak Rousseau podle autorky popisuje. Autorka zjevně opomíjí nějaký argumentační mezikrok. Patrně se bude jednat o pojem užitečnosti, což je další stěžejní termín Rousseauovy filosofie. Nevyjasněné rovněž zůstává, proč Rousseau ve *Společenské smlouvě* osobní vlastnictví vůbec připouští, má-li být stát institucí k odčinění zla a je-li zlo bytostně svázáno se vznikem soukromého vlastnictví.

Možné otázky k obhajobě:

1. Proč hovoří autorka o theodiceji? Chce Rousseau skutečně obhájit Boha? Jak si představit autorkou zmiňovanou „spásu“?
2. Co je tedy pramenem zla? Zdá se, že autorka nabízí několik variant: sebeláska, nevědomost, vlastnictví.

Hlavně by mě zajímala odpověď na tuto otázku:

3. Je přesvědčivé, že zlo vymizí, bude-li člověk součástí náležitě ustavené společnosti? A především: Co se míní „reálným řešením problému zla“?

Závěr

Autorka uspokojivým způsobem zreferovala problém zla u Rousseaua. Nedostatkem je, že se jedná právě jen o zreferování spíše než o argumentačně propracovaný text. Rousseau nebyl systematický myslitel, a snad více než u jiného autora jsou v jeho myšlení patrné rozpory či přinejmenším různé stupně nekonzistentnosti i ve stěžejních otázkách. Z práce není patrné, že by si autorka toto uvědomovala.

Navzdory těmto nedostatkům osvědčila základní dovednosti pro psaní závěrečných prací: výběr literatury je velmi dobrý a výborné je téma, na jehož zpracování je patrné, jak dobrý diagnostik moderny Rousseau byl. Četné fenomény jako závislost člověka na souzení druhého se zdají být dnes snad aktuálnější než v Rousseauově době. Při hodnocení formální stránky odhlížím od toho, že se rozsah pohybuje mírně pod stanoveným limitem pro bakalářské práce. Celkově je formální stránka s ohledem na bibliografický úzus uspokojující, byť ne bezchybná. Protože se jedná o kvalifikační práci, do jejíž hodnocení vstupuje i proces vzniku, poznamenávám, že jsem jako vedoucí neměla možnost si práci v žádné fázi přečíst.

Práci doporučuji k obhajobě, s ohledem na některé výrazné slabiny ji však nelze hodnotit lépe než jako dobrou.

V Praze 19. 8. 2019

Mgr. Tereza Matějčková, Ph.D.